

Причини та наслідки збільшення кількості жінок в армії у воєнний чи мирний час (економічний аналіз)

Личковська М.Р.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

У статті розглянуто та проаналізовано роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні, особливості службової кар'єри жінки у військовій організації та причини, що спонукають жінку до обрання військової служби. Здійснено науковий аналіз проблем жінок в армії, пошук шляхів їх розв'язання щодо ефективного реформування армійського організму.

Ключові слова: Збройні сили України, реформування, гендерний аспект, військова діяльність, фемінізація.

Лычковская М.Р. ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ КОЛИЧЕСТВА ЖЕНЩИН В АРМИИ В ВОЕННОЕ ИЛИ МИРНОЕ ВРЕМЯ (ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

В статье рассмотрены и проанализированы роль и место женщины-военнослужащей в Украине, особенности служебной карьеры женщины в военной организации и причины, побуждающие женщину к выбору военной службы. Осуществлен научный анализ проблем женщин в армии, поиск путей их решения при эффективном реформировании армейского организма.

Ключевые слова: Вооруженные силы Украины, реформирование, гендерный аспект, военная деятельность, феминизация.

Lichkovska M.R. REASONS AND CONSEQUENCES OF INCREASE OF QUANTITY OF FOREWOMAN IN AN ARMY IN MILITARY OR PEACEFUL TIME (ECONOMIC ANALYSIS)

In the article a role and place of woman-serviceman is considered and analysed in Ukraine. The features of official career of woman in military organization and reason are given that induce a woman to electing of military service. A scientific analysis of problems of women is in an army, the search of ways of their decision gives possibility for.

Keywords: Armed Forces of Ukraine, reform, gender, military activity, the feminization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Початок XXI ст. пов'язаний із серйозними змінами принципів розвитку соціально-економічних систем. Ці зміни відбуваються не лише під впливом глобалізації, активізації процесів індустріалізації нового типу чи демократизації суспільства. Вони також є наслідком наростання кризових явищ у національній і світовій економіці, збільшення кількості військово-політичних конфліктів, революцій, посилення нападів терористів, унаслідок чого гинуть люди. Крім того, кліматичні та техногенні катастрофи доповнюють страждання людей. Усе це породжує численні міграційні та соціальні проблеми, що зачіпають як розвинуті країни, так і держави, що розвиваються.

Ми повністю погоджуємося з д-р соціол. наук Ю.А. Калагіним, що для протидії сучасним масштабним загрозам як ніколи потрібний адекватний соціальний інститут і що такий інститут в державах існує, – це армія. Але чи він спроможний протидіяти сучасним загрозам? Це питання залишається відкри-

тим. Отже, створення військового інституту, спроможного забезпечити безпеку людини і суспільства у цілому – це вимога часу. Однак для цього потрібне реформування армії, що дісталася нам у спадщину від минулого [1].

Ми бачимо, що Збройні сили України йдуть сьогодні шляхом військових реформ. Досягнення мети цих реформ передбачає вирішення багатьох непростих питань, але найскладніше з них пов'язане зі створенням нової, адекватної часові особистості військово-службовця [1]. Сьогодні особовий склад Збройних сил України представлений військовослужбовцями-чоловіками, військовослужбовцями-жінками і невеликою кількістю цивільного персоналу. Причому кількість жінок в українських Збройних силах постійно збільшується. Так, якщо станом на 1 червня 2016 р. було 17 147 жінок-військовослужбовців, що становило 8,5% від загальної кількості військовослужбовців, про що повідомив заступник міністра оборони України з питань європейської інтеграції І. Долгов, то сьогодні,

за словами начальника Головного управління персоналу – заступника начальника Генерального штабу ЗСУ генерал-лейтенанта А. Артеменко, у лавах Збройних сил України проходять військову службу вже 23 тис. жінок-військовослужбовців [2]. Аналогічну тенденцію можна спостерігати і в інших країнах світу. Так, кількість військовослужбовців-жінок в арміях Північноатлантичного альянсу вже до 2010 р. зросла в 10 разів і досягла чисельності понад 300 тис. осіб [3]. Нові тенденції, що проявляються в структурі особового складу в армії, актуалізують потребу в перегляді сталих уявлень на типологію особистості військовослужбовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема збільшення кількості жінок у збройних силах не могла не привернути увагу науковців. Дослідженню цього питання присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед зарубіжних дослідників найбільш відомими й авторитетними фахівцями у цій сфері вважаються: М. Бінкін [4], Є. Джексон [5], С. Єнлоу [6], Д. Мітчелл [7], Д. Паркер [8], М. Растанд [9] та ін.

Фемінізація Збройних сил України досліджується також досить активно, особливо останні два десятиріччя. Теоретичні й практичні засади гендерних проблем у Збройних силах України розглядаються у дисертаціях О.В. Селиванової [10], О.Ю. Андрощук [11], О.О. Кучмєєва [12]; монографії В.П. Кротикова, В.М. Малюги, В.Л. Топальського та ін. [13]; публікаціях Н.В. Вавилової [14], Н.І. Дубчак [15], Ю.А. Калагіна [1; 16], Н.Г. Кліменко [17] та багатьох інших фахівців. Окремі аспекти гендерних питань в армії вивчалися у Національній академії оборони України, Харківському університеті Повітряних сил імені Івана Кожедуба, Академії військово-морських сил імені П.С. Нахімова. Дуже цікавим є соціологічне дослідження гендерних питань у військових діях в АТО, зроблене колективом фахівців під керівництвом Т. Марценюк [18].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Дослідження, здійснені зазначеними вище авторами, мають велике наукове та практичне значення, висновки та рекомендації, що містяться у них, послужили і служать подальшому вдосконаленню законодавства в адміністративно-правовій сфері, а також правозастосовній практиці у сфері державного управління гендерною політикою насамперед у Збройних силах України.

Але попри це все ж більшість досліджень з цього приводу було проведено з гендерних,

сексизмських або феміністичних позицій. Тобто вивчали насамперед проблеми жінок в армії, вплив армії на жінок та жінок на армію. Між тим еволюція наукових поглядів на будь-яку проблему свідчить, що поява нових теорій та концепцій пов'язана зі зміною соціально-економічних умов, а це означає, що для збільшення кількості жінок в армії є й об'єктивні причини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження соціально-економічних умов збільшення кількості жінок в армії, об'єктивних причини та наслідків розвитку цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників появу військовослужбовців-жінок, чисельність яких постійно зростає, сприймає як феномен, революційну зміну у структурі кадрового складу армії [1]. Однак є цей процес феноменом чи революційною зміною? Безумовно, ні. Для цього є й об'єктивні причини. Перелічимо деякі з них.

1. Практично безперервний науково-технічний прогрес протягом ХХ ст. зумовив якісну еволюцію збройних сил, насамперед у способах і характері ведення бойових дій:

а) значно зросло технічне оснащення армії, сама техніка стала більш інноваційною, досконалою й потужною, що скоротило потребу у фізичному навантаженні військових;

б) зазнало змін й озброєння. Зброя стала більш наукоємною, потужною й руйнівною, значно збільшилися її види.

2. Відбуваються зміни в структурі армії: зміна видів збройних сил, усередині яких, своєю чергою, змінюються пріоритети родів військ, прихід одних і сходження інших із військово-історичної сцени, відмирання старих і зародження нових військових професій.

3. Наростає ускладнення професійних навичок, потрібних у кожній із військових спеціальностей, яких стало набагато більше. Еволюція збройних сил під впливом науково-технічного прогресу радикально підвищила вимоги до особового складу і в рівні освіти, і зі спеціальної підготовки, і з інтелектуально-психологічних якостей. Армія стає більш інформаційно та інтелектуально місткістю, що потребує реалізації не тільки і не стільки мускульної сили, а насамперед інтелектуального і творчого потенціалу військовослужбовців, аналітичних здібностей, креативного підходу до вирішення завдань. Усе це віддзеркалене у нових вимогах до командних кадрів НАТО [19].

У збройних сил повинен бути доступ до кращих людських ресурсів незалежно від статі, а зараз в армії служать здебільшого чоловіки, стверджує Лаїла Густавсен, авторка законопроекту про введення обов'язкової військової повинності для жінок у Норвегії [20].

4. «Професійна» психологія у війнах ХХ ст. виявлялася особливо значущою у міру розвитку видів зброї, ускладнення технічного оснащення військ і структури збройних сил. Тобто чим більш руйнівною стає зброя, тим більш зваженими повинні бути «доленосні» рішення щодо її застосування. Слід пам'ятати, що «у сучасних військових конфліктах перемог не буває – є лише проблеми» [21]. Проблеми породжують не тільки військові конфлікти, а й наростання кризових явищ у національній і світовій економіці, посилення нападів терористів, кліматичні та техногенні катастрофи. Все це змінює концептуальну основу сучасної армії. Зосередження уваги в діяльності збройних сил виключно на захисті території від традиційного збройного нападу сьогодні у світі трактується як анахронізм, сліпе слідування якому перешкоджає ефективному забезпеченню безпеки суспільства. Традиційні завдання з розгрому противника, його армії, відбиття агресії й оволодіння територією сьогодні відходять на другий план, поступаючись місцем просуванню ідей розширення місії збройних сил, надання їй рис виконавця широкого спектру послуг із забезпечення безпеки суспільства [1; 19; 22].

Новій армії потрібен новий тип військовослужбовця, який поєднує високий рівень професіоналізму з таким самим високим рівнем соціальної відповідальності, що виявляється в готовності прийняти на себе відповідальність за соціальні наслідки військових та інших дій. Власне, ця модель «озброєного громадянина» найбільш відповідає вимогам професійної армії ХХІ ст., вважає Ю.А. Калагін [1].

Дослідження, проведені науково-педагогічними працівниками кафедри психології та педагогіки Харківського університету Повітряних сил імені Івана Кожедуба у 2012–2013 рр., показали, що серед професійних якостей військовослужбовців-чоловіків найвищий рейтинг отримали: готовність до ризику (62,5%), організаторські здібності (52,4%), самостійність, незалежність (52%). Ці якості є обов'язковими елементами в структурі особистості офіцера – офіцера армії тоталітарної держави, що, на жаль, не відповідає сучасній моделі армії демократичної держави, якою є Україна.

Натомість дані щодо мотивації військовослужбовців-жінок показали, що в її структурі професійна орієнтація гармонійно поєднується із соціальною орієнтацією. Зокрема, високий рейтинг отримали особистісні якості, до яких належать: відповідальність за наслідки професійної діяльності (77,7%), вміння ставити суспільні інтереси над особистими (59,5%). Саме такий тип особистості військовослужбовця цілком відповідає уявленням про армію нового типу ХХІ ст. Жінки як носії гармонійного типу особистості мають зайняти достойне місце в особовому складі збройних сил демократичних держав, якою є й Україна [1].

До такої ж думки приходять і Т. Марценюк у своєму соціологічному дослідженні «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО». Чоловіка війна захоплює як дія, стверджує вона, але жінка відчуває і переносить її інакше в силу своєї жіночої психології: бомбування, смерть, страждання – для неї це не вся війна. Страх за мирне існування майбутніх поколінь, соціальні умови життя, здоров'я, екологію і мир у всьому світі, тобто світ, у якому житимуть її діти, честь та відвага, що пронизує свідомість та підштовхує вперед, змушує боротися за справедливість [18].

Все це пояснює ті факти, що сьогодні в арміях світу все більша кількість жінок долучається до прийняття рішень. Так, армія США має десять жінок-генералів, а генерал-лейтенант К. Маттер стала начальником штабу Корпусу морської піхоти. Вже у 1986 р. в стратегічних ядерних силах США відбувся небачений прорив: жінки були допущені до святої святих національної оборони – складу бойових розрахунків пуску міжконтинентальних ракет [23]. Норвегія – перша країна, що доручила жінці (С. Крей) командування торпедним підводним човном «Коббен-С-318».

5. Характер сучасних військових конфліктів докорінно змінився з часів Другої світової війни. Нині найбільші шанси на перемогу мають ті країни, які володіють наукоємними видами зброї, мають фаховий особовий склад збройних сил та бездоганну тактику військових дій [19; 22]. Стало зрозумілим, що кількість м'язів не відіграє значущу роль на полі бою, що перемога може бути забезпечена не лише наявністю великої кількості військової сили та техніки і аж ніяк не може бути забезпечена виключно за рахунок чоловіків-військових.

До того ж, як засвідчив військовий конфлікт на українській території, в ЗСУ є величезна потреба у відповідальних, сміливих та чесних

керівниках військових підрозділів. На жаль, за роки збройного конфлікту на сході України нерідкісні історії про зрадників-командирів, які кидали своїх підлеглих напризволяще на полі бою, що наводить на думку, що гендерна політика у ЗСУ має бути обов'язково переглянута. Справа в тому, що чоловіки та жінки однаково здатні або нездатні бути військовими. Для України сьогодні важливо мати якісну армію, не розділяючи на стать [18].

До уваги мають бути взяті й факти, підтверджені соціологічними дослідженнями як вітчизняних, так і американських фахівців, що процент порушень військової дисципліни або злочинів у збройних силах, скоєних жінками-військовослужбовцями, завжди був мінімальний, що саме жінки-військовослужбовці найбільш старанно виконують службові обов'язки, більш уважні, відповідальні та не поступаються професіоналізмом чоловікам.

На жаль, із кожним роком кількість війн у світі не зменшується, а збільшується, тому питання участі жінок у військових діях буде лише актуалізуватися. Між тим, усе ще пануючим є неоднозначне ставлення як військової чоловічої більшості, так і громадської думки у цілому до присутності жінки у бойовій обстановці та в армії взагалі.

Аргументи противників гендерної рівності, головним чином, стосувалися фізичної та психологічної неспроможності жінок проходити військову службу, проблеми забезпечення згуртованості, боєготовності та підтримки морального духу загону. Але подібні аргументи, практично тими ж словами й посиленнями, наводяться щодо неспроможності жінок займатися бізнесом або політикою. Й те, й друге, й третє неодноразово спростовувалося соціологічними дослідженнями. З'ясувалося, що жінки страждають від психологічних, фізичних незручностей та напруженого графіку роботи так само, як і чоловіки.

Численні експерименти також довели перебільшення значення питання гігієни для жінок-військовослужбовців. Щодо аргументу про деструктивну роль жінок в армії, то дослідження функціонування гендерно-змішаних підрозділів армії США також спростовують цей стереотип. Змішані підрозділи були більш схильними до емпатії, проявляли цікавість до національних, культурних особливостей країн, де проводилася операція, а також віддавали перевагу несиловим формам взаємодії з місцевим населенням [24, с. 1].

Можна вважати, що «теорії», які приписують жінкам особливу ірраціональність, лагід-

ність і домовитись, – це лише чоловічі стратегії, що мають на меті не стільки пояснити, скільки виправдати наявні стереотипи.

Щодо наслідків, то аргументи, насамперед, стосуються суміщення обов'язків матері і військовослужбовця. Вважається, що військова служба змушує багатьох жінок у погонах відмовлятися від сім'ї. Так, наприклад, серед офіцерського складу збройних сил США одружені чоловіки становлять 80%, а заміжні жінки – лише 53%. Серед рядового і сержантського складів – відповідно 65% і 42%. Між тим у Франції переважна більшість жінок-військовослужбовців суміщають військову кар'єру із сімейним життям: 75% із них обрали військових і здебільшого проходять службу разом із ними. Результати соціологічних досліджень свідчать, що 80% французенок, які служать у війську, не мають жодних проблем в особистому житті. Це пояснюється тим, що у збройних силах Франції 72% жінок мають нормований робочий день [23, с. 4]. Окрім того, неодруження, ускладнення сімейних стосунків, відмова від народження дітей тощо стосуються не тільки жінок-військовослужбовців, а й жінок, зайнятих бізнесом, та й просто працюючих, що мають на меті зробити кар'єру.

Таким чином, ми повністю погоджуємося з висновками, зробленими президентом Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда Україна» Катериною Левченко, що сьогодні збройні сили – це лише одна зі сфер суспільного життя та ринку праці [18, с. 22].

Це слід прийняти як факт і не маніпулювати жінками, створюючи для них різні бар'єри щодо працевлаштування у збройних силах. Не змогли жінкам завадити займатися бізнесом чи політикою, не зможуть завадити і служити в армії. Поступово буде збільшуватися кількість жінок у військовій сфері, бо це відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку. Між тим, на жаль, сьогодні для Збройних сил України, як і для ринку праці загалом, усе ще притаманне явище вертикальної і горизонтальної гендерної сегрегації.

Висновки з цього дослідження. Підсумовуючи, слід констатувати, що армія сьогодні – це лише один із сегментів ринку праці. І кількість жінок у цьому сегменті буде поступово збільшуватися, бо це відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку.

Зважаючи на те, що у сфері оборони зі значною перевагою домінують чоловіки та чоловічі стереотипи, упровадження гендерного підходу не є природнім. Поки що усі

зміни можуть швидко зруйнуватися. На цей час актуальні дві речі: бажання «верхів» (а це переважно чоловіки-керівники) щось змінити у цьому питанні і бажання «низів» (жінок) – не жити по-старому – чогось досягти [15, с. 191].

Гендерна нерівність у сфері праці є прикриттям фактом сучасної соціальної реальності. В її основі лежить система причин, тому й вирішення цієї проблеми має носити комплексний характер та включати правові, економічні, ідеологічні важелі.

Український соціум ще має переосмислити новий образ жінки як самодостатньої, актив-

ної і незалежної особистості, що є цілковито здатною до конкурентних стосунків із чоловіками. Зараз світова громадськість поступово починає відходити від стереотипу «армія – не жіноча справа», і Україна не є винятком.

Жінки як носії гармонійного типу особистості мають зайняти достойне місце в особовому складі Збройних сил України.

Жінок у збройних силах буде все більше та більше, це об'єктивний процес, тому продовження дослідження необхідно проводити у напрямі пошуку шляхів подальшої інтеграції жінок у збройні сили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калагін Ю.А. Гендерний аспект типологізації особистості військовослужбовців Збройних сил України / Ю.А. Калагін // Український соціум. – 2013. – № 3(46). – С. 44–53.
2. У Генштабі розповіли, скільки жінок служать в українській армії // Тиждень. ua. – 30 травня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tyzhden.ua/News/193465
3. Nielsen V. Women in uniform / V. Nielsen // NATO Review. – Brussels, 2011. – Vol. 49. – P. 27–35.
4. Binkin M. Women and the military. / M. Binkin, S. J. Bach. – Washington : The Brookings Institution, 1977. – 134 p.
5. Isaksson E. Women and the military system / E. Isaksson. – N. Y. etc. : Havester, Wheatsheaf, 1988. – 455 p.
6. Enloe C. Does khaki become you? The militarization of women's lives. / C. Enloe. – L. : Pluto Press Limited, 1983. – 262 p.
7. Mitchell D. Women on the Warpath / The Story of the Women of the First World War. L. : Cape, 1966. – 400 p.
8. Parker J. The army of Flanders and the Spanish road, 1567–1659 : The logistics of Spanish victory and defeat in the Low countries' wars / J. Parker. – Cambridge: Univ. press, 1972. – 309 p.
9. Rustad M. Women in khaki. (The American Enlisted Woman) / M. Rustad. – N.Y. : Praeger Publishers, 1982. – 285 p.
10. Селіванова О.В. Формування професійної готовності до прикордонної служби в курсантів-дівчат : дис. ... кандидата пед. наук : спец. 13.00.04 / О.В. Селіванова ; Національна академія Державної прикордонної служби України. – Хмельницький, 2004. – 193 с.
11. Андрощук О.Ю. Психологічні особливості соціалізації майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата психол. наук : спец. 19.00.09 / О.Ю. Андрощук ; Національна академія Державної прикордонної служби України. – Хмельницький, 2009. – 217 с.
12. Кучмеев О.О. Психологічні особливості міжособистісних стосунків жінок-військовослужбовців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О.О. Кучмеев ; Національна академія Державної прикордонної служби України. – Хмельницький, 2010. – 20 с.
13. Гендерна політика у Збройних силах України: проблеми теорії та практики : [монографія] / В.П. Кротиков, В.М. Малюга, В.Л. Топальський [та ін.] ; за заг. ред. О.М. Олійника. – К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2012. – 334 с.
14. Вавилова Н.В. Реалізація гендерної політики у Збройних силах України / Н.В. Вавилова // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – 2016. – № 1. – С. 140–143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2016_1_25.
15. Дубчак Н.І. Жінки у Збройних силах України: проблеми гендерної політики / Н.І. Дубчак // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4(9). – С. 187–192 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/25.pdf>.
16. Калагін Ю.А. Актуальні проблеми реформування Збройних сил України (гендерний аспект) / Ю.А. Калагін // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Соціологія. – 2013. – Т. 225. – Вип. 213. – С. 42–45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_10.
17. Кліменко Н.Г. Роль і місце жінки військовослужбовця в Україні // Економіка та держава. – 2014. – № 5/2014. – С. 116–119.
18. «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження) / За заг. ред. Т. Марценюк. – К. : ФОП Клименко, 2016. – 80 с.

19. Тинченко Ю. Чи близько до стандартів НАТО? / Ю. Тинченко // Український тиждень. – 5 квітня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tyzhden.ua/World/161958.
20. Норвезьких дівчат зобов'язали служити в армії нарівні з чоловіками. Норвегія вирішила ввести військову повинність для жінок // ТСН. – 15 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : jetsetter.ua/antcomic.
21. Жінки на війні: яким є вклад прекрасної статі // Волинські новини. Перше інформаційне агентство. – 20 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.volynnews.com/.../ya-ne-muzhnia-ia-khorobra-takyy-lozunh-u-divchat-iaki-berut-uchast/>.
22. NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement. Analysis and Recommendations of the Group of Experts on a New Strategic Concept for NATO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_05/20100517_100517_expertsreport.pdf.
23. Жінки в арміях світу // Військова панорама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wartime.org.ua/5571-zhnki-v-armyah-svtu.html.
24. Марценюк Т. Жінки у збройних силах світу та України: на шляху до інтеграції / Т. Марценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : povaha.org.ua/zhinky-u-zbrojnyh-sylah-svitu-ta-ukrajiny-na-shlyahu-do-intehratsiji/.